

A Comparative Study of Religious Themes in Persian and Kurdish Children and Adolescents Poetry

Alireza Shohani^{*}, Mohammad Taghi Jahani^{}**

Mahdi Ahmadikhah^{*}**

Abstract

Children and adolescents poetry, as a literary genre, has a wide educational dimension. One of the most important educational aspects of this genre is dealing with religious concepts and themes. Persian and Kurdish language poets have taught these notions in accordance with the child's understanding. The main purpose of the present study is to address this issue through a comparative study and analysis of religious themes in Persian and Kurdish children and adolescents poetry. To this end, using a descriptive-analytical method and a content analysis approach, the religious themes in 40 collections of Persian poetry and in 40 collections of Kurdish poetry were investigated to provide answers to research questions. The main questions were as follows: 1) What are the similarities and differences in religious themes of the two languages poetry? 2) What is the frequency of religious themes in the two languages poetry? One of the most important findings of the present study is that Persian poetry for children and adolescents focuses on the concepts related to the infallibles and the Holy Imams (65%), and next on the concepts related to the

* Associate Professor, Department of Persian Language and Literature, Ilam University, Ilam, Iran
(Corresponding Author), a.shohani@ilam.ac.ir

** Assistant Professor, Department of Persian Language and Literature, Ilam University, Ilam, Iran,
m.jahani@ilam.ac.ir

*** PhD Student of Persian Language and Literature, Ilam University, Ilam, Iran,
nima.ahamdi20@gmail.com

Date received: 31/08/2021, Date of acceptance: 23/11/2021

Copyright © 2010, IHCS (Institute for Humanities and Cultural Studies). This is an Open Access article. This work is licensed under the Creative Commons Attribution 4.0 International License. To view a copy of this license, visit <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/> or send a letter to Creative Commons, PO Box 1866, Mountain View, CA 94042, USA.

divine essence, the prophets and the Quran, respectively. In Kurdish poetry, however, the most frequent themes are the concepts related to God (72%) and then the themes pertinent to the prophets and the Quran. Neither of Kurdish and Persian poetry covers the concept of resurrection.

Keywords: Comparison, Content, Poetry, Children and Adolescents Poetry, Persian, Kurdish, Religious Theme.

بررسی تطبیقی مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی

علیرضا شوهانی*

محمدتقی جهانی**، مهدی احمدی‌خواه***

چکیده

شعر کودک و نوجوان به عنوان یک ژانر ادبی، دارای بُعد آموزشی گسترده‌ایست. از مهم‌ترین جنبه‌های آموزشی این ژانر پرداختن به مفاهیم و مضامین دینی است. شاعران فارس و کرد زبان به فراخور درک کودک به آموزش این آموزه‌ها پرداخته‌اند. پژوهش حاضر برآن است تا از طریق بررسی و تحلیل تطبیقی مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی این مهم را محل توجه قرار دهد. بدین منظور، با استفاده از روش توصیفی-تحلیلی و با رویکرد تحلیل محتوا به بررسی مضامین دینی در ۴۰ مجموعه شعر کودک فارسی و ۴۰ مجموعه شعر کردی پرداخته تا پاسخی علمی برای سؤالات پژوهش به دست دهد. سؤالاتی چون: ۱- وجوه اشتراک و افتراق در مضامین دینی شعر دو زبان چگونه است؟ ۲- بسامد مضامین دینی در شعر دو زبان به چه میزان است؟ از مهم‌ترین یافته‌های پژوهش این است که شعر کودک و نوجوان فارسی بیشتر به مفاهیم مربوط به معصومین و ائمه اطهار (۶۵٪)، سپس مفاهیم مرتبط با ذات الهی، پیامبران و قرآن پرداخته است. اما در شعر کردی بیش‌ترین بسامد از آن مفاهیم مرتبط با خداوند (۷۲٪) و

* دانشیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ایلام، ایران (نویسنده مسئول)، a.shohani@ilam.ac.ir

** استادیار گروه زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ایلام، ایران، m.jahani@ilam.ac.ir

*** دانشجوی دکتری زبان و ادبیات فارسی، دانشگاه ایلام، ایران، nima.ahamdi20@gmail.com

تاریخ دریافت: ۱۴۰۰/۰۶/۰۹، تاریخ پذیرش: ۱۴۰۰/۰۹/۰۲

سپس مضامین مرتبط با پیامبران و قرآن است. در شعر کودک و نوجوان هر دو زبان به مفهوم معاد پرداخته نشده است.

کلیدواژه‌ها: مقایسه و تطبیق، محتوا، شعر، کودک و نوجوان فارسی و کردی، مضامین دینی.

۱. مقدمه

توجه به نیازها، شناخت و حل مسائل در دنیای امروز از مسیر مطالعات علمی و روش‌مند امکان پذیر است. یکی از روش‌هایی که قادر به بررسی و اندازه‌گیری متغیرها در حوزه علوم انسانی می‌باشد، «تحلیل محتوای متن» است.

تحلیل محتوا پیشتر در کتاب مقدس مسیحیان در زمینه‌های علم هرمنوتیک آغاز شد و سپس در تحلیل روزنامه‌ها، شیوه‌های مربوط به خط‌شناسی و حتی تعبیر خواب توسط زیگموند فروید ادامه یافت و کم‌کم در تمام حوزه‌های علوم انسانی (جامعه‌شناسی، علوم سیاسی و روان‌شناسی و...) ورود پیدا کرد (ایمان و نوشادی، ۱۳۹۰: ۱۶-۲۰).

ادبیات و به ویژه شعر به عنوان یک متن عالی، فاخر و موثر در حیات خود غالباً رسالت انتقال مفاهیم و ارزش‌های والای انسانی را عهده‌دار بوده است. این رسالت در شعر کودک و نوجوان با اهمیت‌تر از دیگر سنین می‌نماید. چرا که کودک و نوجوان با آنچه که به آنان ارائه می‌شود، پرورش می‌یابند. بدان معنا که شکل‌گیری شخصیت و ایجاد تفکر و تأمل در این گروه سنی با مضامین و مفاهیمی که در پیش روی او نهاده می‌شود، ارتباط مستقیمی دارد. از این رو شاعران این حوزه ادبی پیوسته برآنند با رویکرد آموزشی و به شیوه‌های مستقیم و غیرمستقیم، مفاهیم و آموزه‌ها را به مخاطبان انتقال دهند. پس به ناچار برای نیل به این هدف باید سطح نگرش، خیال‌پردازی و زاویه دید خود را نسبت به جهان تا حد و اندازه کودکان و نوجوانان تقلیل دهند و از زاویه‌ای به عالم پر رمز و راز هستی بنگرند که آنان می‌نگرند. نظر به این ضرورت‌ها مقاله حاضر «بررسی تطبیقی مضامین دینی شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی» بر آنست تا از طریق مقایسه و تطبیق به کیفیت، اشتراک و افتراق کاربرد این مضامین در شعر دو زبان بپردازد.

۱.۱ پرسش‌های تحقیق

این پژوهش به مطابقت و مقایسه مضامین دینی شعر کودک و نوجوان فارسی و گردی می‌پردازد. از این رو مضامین دینی را در پنج مقوله؛ ۱. مضامین مربوط به خداوند ۲. مضامین مربوط به قرآن ۳. مضامین مربوط به پیامبران ۴- مضامین مربوط به معاد و مضامین مربوط به معصومین و ائمه اطهار، تحلیل و تطبیق می‌نماید. پژوهش حاضر «بررسی تطبیقی مضامین دینی شعر کودک و نوجوان فارسی و گردی» بر آن است تا پاسخی برای سؤالات زیر بیابد:

۱. آیا کاربرد مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی و گردی اشتراکات و افتراقاتی دارد؟
۲. بسامد هر یک از مضامین و مفاهیم دینی در شعر دو زبان چگونه است؟

۲.۱ پیشینه تحقیق

در ارتباط با تحلیل محتوا در ادبیات کودک و نوجوان فارسی پژوهش‌های زیادی انجام پذیرفته است که از آن‌ها می‌توان به موارد زیر اشاره نمود:

- مقاله «بررسی و تحلیل موضوعات و مفاهیم دینی کتاب‌های شعر کودک و نوجوان در بین سال‌های ۱۳۹۳-۱۳۹۰» اثر مهدی محمدی و ایمان مطهرنیا منتشر شده در مجله دوفصلنامه علوم ادبی (۱۳۹۸) در این پژوهش نویسندگان به کمیت و کیفیت استفاده شاعران از مفاهیم دینی در شعر کودک و نوجوان پرداخته و در پایان به این نتیجه رسیده‌اند که در توجه به مسائل دینی تناسب میان مضامین رعایت نشده است و دیگر اینکه از نظر کیفی گاه سراینده‌گان قادر به انتقال مفاهیم نبوده‌اند. در حوزه تطبیق نیز پژوهش‌های زیادی در مقایسه مضامین شعر کودک فارسی با شعر دیگر زبان‌ها انجام پذیرفته است. چون:
- مقاله «قالب، زبان و مضمون شعری در ادبیات کودک کشور ایران و الجزایر» اثر مریم جلالی منتشر شده در نشریه پژوهشنامه نقد ادبی (۱۳۹۴) نویسنده در این پژوهش به مقایسه کیفی و شیوه‌های کاربردی اشعار شاعران دو کشور پرداخته و در

پایان دریافته است، شعر کودک ایران و الجزایر از منظر قالب، کاربرد زبانی و مضامین وضعیتی نسبتاً مشابه دارند.

- مقاله «سیری در ادبیات تعلیمی کودکان ایران و برخی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با آلمان» اثر پونه قائم‌دوست و مسعود سلامی، منتشر شده در نشریه مطالعات ادبیات تطبیقی (۱۳۹۵) از جمله دست‌آوردهای این پژوهش؛ تفاوت در «هدف» تعلیم و تربیت در ادبیات دو کشور است. چرا که هدف نهایی ادبیات تعلیمی آلمان، رساندن کودکان به استقلال فردی و تربیت شهروند خوب و هنجارگراست. اما در ادبیات کودک ایران، هدف اصلی رسیدن به مرتبه کمال دینی و اخلاقی است.

- «نگاه تطبیقی به داستان کودک در ایران و غرب» اثر داوود اسپرهم و مینو بیلهور، «بررسی تطبیقی ادبیات کودکان در ایران و سوریه با تکیه بر آثار نادرا براهیمی و لیلا کیلانی» اثر امید مجد و میروت سلمان

- مقاله «تحلیل مفهوم خداشناسی در داستان‌های کلر ژوبرت با تأکید بر آموزش مفاهیم دینی به کودکان» اثر طواق گلدی گلشاهی منتشر شده در مجله تفکر و کودک (۱۴۰۰) این مقاله، آثار داستانی «کلر ژوبرت» نویسنده مسلمان فرانسوی را از منظر ساختاری و محتوایی تحلیل و بررسی کرده است. از جمله نتایجی که پژوهش‌گر در این مقاله بدان دست یافته است می‌توان اشاره نمود به اینکه زبان غیرمستقیم، ساده، شیوا، جملات کوتاه تصویری قابل فهم و مثال‌های عینی و محسوس نویسنده در تبیین مفهوم خدا و خداشناسی اسلامی موجب شده است که این مقوله دینی با روح و روان و زبان کودکان و فهم کودکان آنان منطبق گردد.

۳.۱ ضرورت تحقیق

همان‌گونه که از پیشینه تحقیق برمی‌آید، در ارتباط با تحلیل مضامین شعر کودک و نوجوان فارسی و مطابقت آن با دیگر زبان‌ها مطالعات متعددی انجام گرفته و پایان‌نامه‌ها و مقالات زیادی به چاپ رسیده است، این در حالی است که رد پای پژوهش در حوزه ادبیات کودک و نوجوان کردی بسیار تُنک و کم‌رنگ است به گونه‌ای که می‌توان ادعا کرد در موضوع مورد مطالعه پژوهش حاضر، هیچ‌گونه تحقیقی صورت نگرفته است و این خود استدلالی بر نبودن موضوع پژوهش است و اهمیت پرداختن به آن را دو چندان می‌کند.

۴.۱ روش تحقیق

این تحقیق بر مبنای مطالعه، فیش‌برداری، مقایسه و تحلیل تطبیقی محتوای مضامین دینی در چهل مجموعه شعر کودک و نوجوان فارسی و چهل مجموعه شعر کودک و نوجوان کُردی از شاعران نام‌آشنا و برجسته معاصر صورت پذیرفته‌است. بر این اساس، روش تحقیق پژوهش حاضر از نوع کتابخانه‌ای و به شیوه توصیفی-تحلیلی با رویکرد تحلیل محتوا می‌باشد.

۵.۱ دایره تحقیق

همان‌گونه که پیشتر ذکر شد، این تحقیق حاصل خوانش هشتاد مجموعه شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی است که به شرح زیر می‌باشد:

۱.۵.۱ عناوین کتاب‌های شعر کودک و نوجوان فارسی

۱- مثل یه بلبل کوچولو (۱۳۹۳) ۲- کی بود؟ کی بود؟ کتاب بود. (۱۳۹۵) آثار ناصر کشاورز ۳- صد دانه یاقوت (۱۳۶۸) ۴- قصه ابر و باران (۱۳۹۵) ۵- خوشگل و نازه دخترم (۱۳۹۴) ۶- زورش زیاده پسر (۱۳۹۴) ۷- پنج تا انگشت بودند که... (۱۳۹۶) آثار مصطفی رحماندوست ۸- ترانه دبستان (۱۳۹۷) اثر جلیل صفربیگی ۹- صندلی‌ها خسته‌اند (شعر نوجوان) اثر (۱۳۸۸) ۱۰- قصه‌های منظوم از چهارده معصوم (۱۳۸۸) ۱۱- سب چموش (۱۳۸۷) آثار محمد کاظم مزینانی ۱۲- پرچم زیبای ایران (۱۳۹۶) اثر محمد مهاجرانی ۱۳- ترانه بلوط اثر نسیم نوروزی (۱۳۹۵) ۱۴- خروس زری، پیرهن پری (۱۳۶۴) ۱۵- بارون (۱۳۹۲) آثار احمد شاملو ۱۶- خرس و کوزه غسل (۱۳۶۵) ۱۶- دزده و مرغ فلفلی (۱۳۶۹) ۱۷- گربه من نازنایه (۱۳۸۰) ۱۸- حسنی ما یه بره داشت (۱۳۸۱) ۱۹- حسنی نگو یه دسته گل (۱۳۹۴) آثار منوچهر احترامی ۲۰- ببل (۱۳۹۴) اثر علی باباجانی ۲۱- پرنده‌های بابا (۱۳۹۵) اثر مرضیه تاجری ۲۲- روز چهاردهم (۱۳۷۶) اثر فائزه جمالی عالم ۲۳. حیوانات در قرآن (۱۳۹۶) اثر داوود جمشیدی ۲۴- بانوی آسمان (۱۳۹۱) اثر اکرم خیبری ۲۵- یک قاچ هندوانه (۱۳۹۳) اثر زهرا داوری ۲۶- مرغ سرخ پاکوتاه (۱۳۹۶) اثر پروین دولت‌آبادی ۲۷- چوپان دروغگو (۱۳۹۷) اثر مولود شاهمردی راد ۲۸- سایه‌های مهربان (۱۳۹۱) اثر افسانه شعبان‌نژاد ۲۹- حرف ششم: ج. (۱۳۹۶) ۳۰- حرف هفتم: چ.

۱۳۹۶) آثار آذر صادقیان ۳۱- باباجون مهدی «عج» (۱۳۹۳) اثر مهدی صدرالحفاظی
۳۲. بچه‌ها بهار میاد (۱۳۷۰) اثر بهمن عبدی ۳۳- شهر پرنده‌ها (۱۳۹۱) اثر یحیی علوی فرد
۳۴- من جوجه شدم (۱۳۹۲) ۳۵- کفش‌های جیک جیکی (۱۳۹۳) آثار مه‌ری ماهوتی
۳۶. قصه‌ی طوقی (۱۳۹۶) اثر محمود مشرف‌زاده‌ی تهرانی ۳۷- کلاغ تشنه (۱۳۷۱)
۳۸. پروانه در باران (۱۳۷۴) ۳۹- می‌نویسم ابر، باران می‌شوم اثر جعفر ابراهیمی (۱۳۹۲)
۴۰- صبح و بوی نان (۱۳۸۴) اثر سعید هاشمی.

۲.۵.۱ عناوین کتاب‌های شعر کودک و نوجوان کردی

۱- که‌وی سه‌شاخ، مریشکی ناو باخ «کبک کوهستان، مرغ باغ» (۱۳۹۳) اثر مظهر ابراهیمی
۲- وهرزه‌کان و مانگه‌کانی سال «فصل‌ها و ماه‌های سال» (۱۳۹۷) اثر عثمان احمدی
۳. رووی «روباه» (۱۳۸۸) ۴- قلا «کلاغ» (۱۳۸۸) آثار کیومرث بلده ۵- منال «کودک» اثر
مریم تمیمی ۶- شوانی دروزن «چوپان دروغگو» (۱۳۹۱) اثر عباس ثابت قدم ۷- ئه‌ور و
خوهر «ابر و خورشید» (۱۳۹۳) ۸- کوورپه «کودک» (۱۳۹۳) ۹- میوشلی میوشان «نوعی بازی
کودکانه» (۱۳۹۶) آثار میثم خورانی ۱۰- میوانی ئه‌ستیره‌کان «مهمان ستارگان» (۱۳۹۳)
۱۱. دنیای منالان «دنیای کودکان» (۱۳۹۳) آثار محمد رسول‌نیا ۱۲- که‌ر نه‌زان «الاغ نادان»
(۱۳۹۴) ۱۳- پیلان «مکر» (۱۳۹۴) آثار زهرا ستاوند ۱۴- هیرو، ماسی و پشیله «هیرو، ماهی و
گره» (۱۳۹۶) اثر لولوا صالحی ۱۵- جیهانی گیانداران «جهان جانوران» (۱۳۹۳) ۱۶- دنیای
میوه‌کان «دنیای میوه‌ها» (۱۳۹۳) آثار کژال عثمان ۱۷- مه‌لیوچگ زه‌رده «گنجشک زرد»
(۱۳۹۸) اثر مجتبی کارخواهی ۱۸- منال ۲ «کودک ۲» اثر حمزه کرمی ۱۹- خورو و لولوا و
«خورشید و لولوا» (۱۳۹۳) اثر امین گردیگلانی ۲۰- ئسپی ئازا «اسب سرحال» (۱۳۹۳)
۲۱. هه‌نگ و هه‌نگوین «زنبور عسل و عسل» (۱۳۹۳) ۲۲- میرووله و سلیمان «مورچه و
سلیمان» (۱۳۹۳) آثار مرسوم گشبین ۲۳- باوه‌ژیره «بابای دانا» (۱۳۹۳) اثر احمد محمدی
۲۴- کوتری ئه‌وین‌دار «کوتر عاشق» (۱۳۹۳) ۲۵- ریوی ته‌وبه کار «روباه توبه کار» (۱۳۹۳)
۲۶- سونه و راوچی «مرغابی و شکارچی» (۱۳۹۳) آثار مجید محمدی ۲۷- منال ۱ «کودک ۱»
(۱۳۹۲) ۲۸- هه‌ی زافران، هه‌ی زیره «هه‌ی زعفران، هه‌ی زیره» (۱۳۹۴) آثار محمد مرادی
نصاری ۲۹- بادوان «بادبادک» (۱۳۹۵) اثر زهرا فتاحی ۳۰- ماسی خانم «ماهی خانم» (۱۳۷۹)
اثر علیرضا محمدیان ۳۲- میمگه جاروبرقی «خاله جاروبرقی» (۱۳۸۳) ۳۳- تاتی «خواهر» آثار
رضا موزونی ۳۴- سموره «سنجاب» (۱۳۹۳) اثر آرش مهربان ۳۵- شاری یاری «شهربازی»

(۱۳۹۳) ۳۶-مش مش (۱۳۹۶) ۳۷- جیک جیک چوله‌که «جیک جیک گنجشکک» (۱۳۹۶) آثار فریدون میراحمدی ۳۸-منال ۱ «کودک ۱» اثر لیلا وزیری (۱۳۹۲) ۳۹-باخچه‌ی منالان «باغچه‌ی کودکان» (۱۳۹۳) اثر جمشید ویسی ۴۰- پشی‌سیه «گر به سیاه» (۱۳۹۶) اثر لیلا سعیدی.

۲. بحث و بررسی

۱.۲ مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی

نقش موثر و همیشگی ادبیات در آموزش و تعالیم دینی، تقویت معنویت و همچنین کارکرد آن در زندگی انسان نقشی بسزا و غیر قابل انکار است. از این رو مقاله حاضر به بررسی و مطابقت چگونگی پرداختن به مضامین دینی در پنج مقوله؛ ۱- مضامین مربوط به خداوند ۲- مضامین مربوط به قرآن ۳- مضامین مربوط به پیامبران ۴- مضامین مربوط به معاد ۵. مضامین مربوط به معصومین و ائمه اطهار در شعر فارسی و کردی می‌پردازد.

۱.۱.۲ مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی

ادبیات فارسی و دین مبین اسلام از دیرباز با یکدیگر گره‌خورده‌گی و رابطه‌ای تنگاتنگ دارند. چرا که از یکسو شاعران پیوسته بر آن بوده‌اند تا پیام‌ها، تصاویر و مفاهیم شعری خود را در قالب تلمیح، تضمین، استناد به آیات، احادیث و روایات... به مخاطبان انتقال دهند و دیگر اینکه جنبه بلاغی و بیانی قرآن نیز الگویی فاخر برای هنرنمایی آنان بوده است. بنابراین می‌توان گفت که شعر فارسی در اغلب روایتگر تعالیم دینی است. ادبیات کودک و نوجوان نیز به عنوان یک ژانر ادبی جهت آشناسازی مخاطبان با مضامین دینی - اعتقادی به مباحثی مرتبط با خدا، قرآن، انبیاء، معصومین و... پرداخته است.

از آنجا که اقتضای حال مخاطب، شرط اصلی بلاغت می‌باشد. در این نوع ادبی هر قدر گروه سنی مخاطب پایین‌تر باشد، اندیشه‌های مربوط به معنویت و مذهب در شکلی ساده‌تر به کارگرفته می‌شوند و در سال‌های بالاتر، این اعتقادات در چهارچوب‌های پیچیده‌تر و گسترده‌تری ارائه می‌شوند و محور عمودی و معنایی شعر را تقویت می‌کنند (سلاجقه، ۱۳۸۷: ۴۰۸). از این رو مقاله حاضر به بررسی و مطابقت چگونگی پرداختن به مضامین دینی در پنج مقوله؛ ۱- مضامین مربوط به خداوند ۲- مضامین مربوط به قرآن

۳. مضامین مربوط پیامبران ۴- مضامین مربوط به معاد ۵- مضامین مربوط به معصومین و ائمه اطهار در شعر فارسی می‌پردازد.

- پرهیز از شرک: خداپرستی و پرهیز از شرک در اشعار مورد تحلیل این پژوهش با بیانی ساده و با توجه به اقتضای حال مخاطب مطرح گردیده‌است.

کمی عجیبه اما
یه آدمایی هستند
جای خدا پرستی
گوساله می‌پرستند
گوساله که خدا نیست
یه حیوون قشنگه
که می‌چره تو دشتی
که سبز و رنگارنگه
خدای آسمونها
بزرگ و بی‌نیازه
خدا که دیدنی نیست
خدا شبیه رازه

(جمشیدی، ۱۳۹۶: ۳)

در شعر فوق، شاعر با الهام و استمداد از آیه شریفه «ان الذین اتخذوا العجل سینالهم غضب من ربهم وذلة فی الحیوة الدنیا وکذلک نجزی المقتدرین» (سوره‌ی اعراف، آیه ۱۵۲) برآنست تا کودکان و نوجوانان را از هرگونه توهم شرک باز دارد و با توحید و خداپرستی آشنا سازد.

هم‌چنین تمام جلوه‌های آفرینش، زیبا، ارزشمند و مخلوق خداوند معرفی شده‌اند.

من هرچه گفتم از او بود
هرچه بگویم هم از اوست
گل، هیچ بویی ندارد
با نام او، خوب و خوشبوست

خورشید یک سنگ زشت است
از نور او، نور دارد
بی‌نور او آسمان، شب
یک سنگ ناجور است

(ابراهیمی، ۱۳۹۲: ۲۵)

در شعر بالا نیز شاعر با تمسک به آیه شریفه «وَرَحْمَتِي وَسِعَتْ كُلَّ شَيْءٍ» (سوره‌ی اعراف، آیه ۱۵۶) تمام رویدادهای جزئی و کلی (از حرف زدن انسان و رنگ و بوی گل تا نور خورشید و آسمان شب) را از آن خدا می‌داند. او این مضمون که «هستی، حاصل رحمت الهی است» را به بهترین بیان و مطابق با ادراک کودکانه بیان کرده است تا اصل توحید و درک آن را برای مخاطبان میسر سازد.

- معجزه پیامبر (ص): یکی دیگر از مهم‌ترین ارکان دین، بحث نبوت است که فلسفه وجودی آن هدایت انسان‌ها به صراط حق، خداپرستی و رعایت حقوق بشری به انحاء مختلف می‌باشد. پیامبران الهی برای اثبات ادعای رسالت خود به إذن الهی، دست به معجزاتی زده‌اند که ورای هرگونه حساب و کتاب علمی و دانش بشری می‌باشد. شاعران شعر کودک و نوجوان، جهت آشنایی مخاطبان با زبان ساده قصه و به اقتضای حال او به روایت معجزاتی از انبیاء الله پرداخته‌اند تا علاوه بر آشنایی، حقانیت وجودی رسولان را در کودکان و نوجوانان درونی نمایند.

در شعر زیر داستان مردی عرب را مطرح می‌کند که به خدای یکتا و رسالت پیامبر ایمان نداشت. او از روی بهانه‌جویی و جهت آشکار ساختن ضعف پیامبر (به ظن خود) از پیامبر اکرم، حضرت محمد (ص)، خواست که اگر این سوسمار به خدای تو و حقانیت تو گواهی دهد، من نیز به تو و خدایت ایمان می‌آورم. پیامبر برای اینکه بتواند یک منکر را به راه راست هدایت نماید، رو به سوسمار نموده، از آن سؤالات دینی: توحید و نبوت و... می‌پرسد. ناگهان سوسمار به سخن می‌آید و به یگانگی خدا و برحق بودن رسالت رسول الله گواهی می‌دهد. این معجزه موجب می‌گردد تا مرد منکر به دین مبین اسلام و رسول خدا بگردد (سنایی غزنوی، ۱۳۷۴: ۱۱۳).

می‌آورم ایمان به او
بر این خدای آسمان

باید بگوید جمله‌ای

این سوسمار بی‌زبان

...

آرام باش ای سوسمار

از ما ترس اینجا بایست

من دارم از تو یک سؤال

پیغمبر این قوم کیست؟

- هستی شما پیغامبر

در چهره‌ات نور خداست

اینها همه یاران تو

اسم شما هم مصطفاست

(مزینانی، ۱۳۹۸: ۱۰ و ۸)

در شعر بالا شاعر با بیانی موسیقایی و ریتمیک که مورد علاقه کودکان است، یکی از معجزات پیامبر اسلام (ص) را با زبانی ساده، شیوا و روان نقل می‌نماید و بر آنست تا با این شگرد بیانی منزلت و جایگاه رفیع حضرت را به ذوق و فهم کودکان مخاطبان نزدیک سازد. حضرت فاطمه (س): شخصیت بانوی کریمه اسلام و پاکی، عفت، صداقت، نجابت و مظلومیت او در ادبیات فارسی جان‌مایه بسیاری از تصاویر و مفاهیم ناب است که در شعر کودک و نوجوان نیز مورد توجه شاعران این نوع ادبی قرار گرفته‌است.

دختر آب‌های پاک

دختر آسمان و نور

دختر خنده‌های تلخ

دختر اشک‌های شور

...

چه دختر! صدای او

شبیهِ بوی یاس بود

ستاره بود و در زمین

غریب و ناشناس بود.

(مزینانی، ۱۳۸۸: ۱۸)

شاعر در شعر فوق، برآنست تا مفاهیم پاکی، تنهایی، معنویت و مظلومیت حضرت زهراء(س) را برای کودکان و نوجوانان بیان کند. از این رو با تکرار واژه «دختر» درصدد بیان کم سن و سالی آن حضرت(س)، معصومیت او و تقریب هر چه بیشتر ذهن مخاطبان به فضای روایت می‌باشد.

- واقعه عاشورا: رشادت و شجاعت امام حسین(ع) الگوییست برای تمام آزادگان جهان و در عین حال، مظلومیت و شهادت غریبانۀ او و اهل بیتش، تمام شیعیان را بر سوگی ابدی نشانده‌است، سوگی که بخشی وسیع و غنی از عرصه ادبیات فارسی را در بر گرفته است. «وجود روح حماسی در شعر عاشورا کلیدی برای مبارزه علیه ظلم و ستم گردیده و همین امر مبداء و سرآغاز رستاخیزی در ادب عاشورایی شده‌است.» (مقدسی و بهشتی، ۱۳۹۱: ۶۰) ادبیات کودک و نوجوان نیز به عنوان ژانری ویژه از توجه به این واقعه بی‌بهره نمانده‌است و پیوسته برآنست تا کودکان و نوجوانان را با شجاعت امام(ع)، فلسفه و درس عاشورا آشنا سازد. در شعر زیر شاعر با لحنی کودکانه و بیانی احساسی تصویری از سوگواری خانواده‌ها در ماتم سیدشهداء را روایت می‌نماید. تصویری سرشار از بغض و اندوه.

مامان من امشب

خاموش و غمگین است

پیشانی بابا

از غصه پرچین است

...

آرام می‌لرزد

لب‌های مامانم

آهسته می‌خواند

جانم، حسین جانم

(ماهوتی، ۱۳۹۳: ۲۰)

- ظهور حضرت مهدی (عج): ظهور منجی بشریت و فلسفه انتظار، یکی از مهم‌ترین مباحث در میان تمامی ادیان الهی است. این مقوله در دین مبین اسلام و مذهب شیعه بسیار پررنگ‌تر مورد توجه قرار گرفته است. از این رو، شیعیان هر سال، روز ولادت حضرت مهدی (عج) را جشن می‌گیرند و انتظار ظهور را جزء اعمال دینی-مذهبی و عبادات خاصه می‌دانند. مضمون ظهور و انتظار آن، جان‌مایه تصاویر زیبای شعر بسیاری از شاعران سنتی و معاصر فارسی شده است که ادبیات کودک و نوجوان نیز از آن بی‌بهره نمانده است. «انتظار ظهور مهدی (عج)، انتظاری است که در طول تاریخ، پیامبران الهی (ع) آن را نوید داده‌اند» (غنی‌پور ملک‌شاه و دیگران، ۱۳۹۱: ۱۲۶).

وقتی که میشه

نیمه شعبون

همه می‌کنن

شهر و چراغون

به یاد روزی

که مهدی میاد

همه جا می‌شه

پُر از عدل و داد

دنیا اون زمون

مثل بهشته

از بین می‌بره

هر چی که زشته

همه جا خوبی

همه جا بهار

پایان می‌رسه

فصل انتظار.

(صدر الحافظی، ۱۳۹۳: ۳۸)

بیان ساده و زبان سیال شعر فوق، فلسفه انتظار و این سنت دینی و مذهبی را با قدرت درک و ذهن مخاطب، متناسب ساخته است. تصویر جامعه‌ای نورانی، منتظر و امیدوار.

جدول ۱-۱. زیر مجموعه‌های مضامین دینی - اعتقادی در شعر کودکان و نوجوانان فارسی

درصد	کدهای مضامین دینی - اعتقادی	جلوه‌های مضامین دینی - اعتقادی
۲۲/۵٪	شرک و توحید، دعا و شکر، عبادت خداوند، یاد خدا، بی‌نیازی خدا، آفرینش پدیده‌ها	مضامین مربوط به خداوند
۴٪	عمل کردن به قرآن، خواندن آن	مضامین مربوط به قرآن
۰	بهشت، جهنم، زنده‌شدن انسان‌ها	مضامین مربوط به معاد
۸/۵٪	انبیاء، معجزات، داستان و احادیث، پیروی، شفاعت و توسل	مضامین مربوط به پیامبران
۶۵٪	اهل بیت و امامان، داستان و احادیث، کرامات، شفاعت و توسل، وقایع خاص (عاشورا، واقعه‌ی غدیر)، ظهور حضرت مهدی (عج) و انتظار	مضامین مربوط به معصومین و ائمه اطهار

نظر به اینکه بخشی وسیعی از معارف دینی در جامعه امروز در قالب معرفی و توجه به ائمه اطهار صورت می‌پذیرد و نیز در مذهب تشیع، معصومین نماد بهترین و پاک‌ترین انسان‌ها و همچنین حلقه اتصال بندگان با ذات لایزال الهی می‌باشند؛ نیاز به معرفی جایگاه و شأن آنان برای کودکان و نوجوانان بیش‌تر از دیگر مضامین دینی احساس می‌گردد. براین اساس، بخش وسیعی از مفاهیم دینی در شعر کودک فارسی در قالب معرفی ائمه و کرامات آنان نمود یافته‌است. در مراتب بعد مضامین مرتبط با ذات اقدس الهی و سیرت و معجزات پیامبران محل توجه واقع گردیده‌است. اما به دلیل ظرفیت محدود اندیشه کودکان به طور اخص و نوجوانان در ارتباط با فهم و درک موضوع معاد، شاعران این رده سنی ترجیح داده‌اند که به مقوله معاد ورود نکنند. از این‌رو، شعری که به مفهوم معاد پرداخته باشد، در این آثار به دید نیامد.

۲.۱.۲ مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان کُردی

مضامین دینی بخشی وسیعی از محتوای شعرهای کودک و نوجوان کُردی را شامل می‌گردد. شاعران، باورها و اعتقادات دینی خود و جامعه را به وسیله شعر و با معیارهای زبانی و بیانی ویژه مخاطبان به آنان انتقال می‌دهند.

- آفرینش پدیده‌ها: شاعران شعر کودک و نوجوان کُرد، برآنند تا اصل توحید را با زبانی ساده، بیانی کودکانه و قابل درک برای مخاطبان خود تشریح نمایند.

کەش و کهور و دارسان
چیمن و باخ و بوسان
سوسهن گول و سهول ناز
گهل گهل مهلهیل له پهرواز
کۆرپه ئی زیرهک و زانام
هیوا و هم ئۆد و هانام
یانە گیشته ئی خسهدهر
خودای گهورای بان سهر

(ویسی، ۱۳۹۳: ۴)

k -o-k wr-o-daresan
t imen-o-bax-o-busan
sus ngol-o-s wl-e-naz
g lg l m l yl
l p rvaz
kurp y zir k-o-zanam
hyv w hemyd-o-hanam
yan gi t xes d r
xoday g wray ban-e-s r

معنی: کوه، درخت، چمن، باغ و بوستان؛ همچنین گل سوسن، سرو بلند قامت، پرندگان درحال پرواز و... ای فرزند زیرک و آگاهم که امید و پناه من هستی! این‌ها همه موجوداتی هستند که خداوند بزرگ خلق نموده است.

شعر فوق، یادآور این مضمون که «هستی جلوه تجلی ذات خداوند است» می‌باشد. از این رو، شاعر برای انتقال این مهم و آشنا ساختن مخاطبان با مقوله «وحدت وجود»، زبان، بیان و زاویه دید خود را تا سطح درک و دید کودکانه تقلیل داده، مضمون «هر چه در هستی وجود دارد، حاصل اراده و لطف اوست» را به ساده‌ترین شیوه بیان کرده است.

ره‌فیک م ئەزیزه
نۆره، بیه‌که، ته‌میزه
عه‌تر داگه له گۆله‌یل
م ئه‌ره‌بانێ وه دله‌یل

هه‌رچگه هه‌س له‌ی دنیا

هن نه‌وه وه ته‌نیا

(خورانی، ۱۳۹۳، ب: ۲)

r fiq-e- me ? ziz
nÿr , py k , t miz
? ter dag l gof yl
m hr bani v
deŀ yl
h r t eg h sl donya
hene ? ÿw v t nya.

معنی: رفیق من عزیز، پاک و پرنور است، به گل‌ها بوی خوش و به دل‌ها مهر و محبت بخشیده است. هرچه که در این جهان وجود دارد، آفریده اوست.

معرفی و شناساندن خداوند به کودکان یکی از دشواری‌هایست که بزرگترها به کرات با آن مواجه می‌شوند اما شاعر شعر فوق، با استناد به آیه «اللَّهُ نُورُ السَّمَاوَاتِ وَالْأَرْضِ مَثَلُ نُورِهِ كَمِشْكَاةٍ فِيهَا مِصْبَاحٌ الْمِصْبَاحُ فِي زُجَاجَةٍ الزُّجَاجَةُ...» (سوره نور، آیه ۳۵) این مضمون قرآنی را به سادگی برای کودکان طرح نموده است. او با بیانی کودکانه خدا را نوری پاک معرفی می‌کند که با بندگانش مهربان و رفیق است و وجود او در رنگ و بوی تمام هستی جلوه دارد.

دارستان دیاری خویاه

دیاری بو‌ثم دونیایه

(مهربان، ۱۳۹۳: ۳)

daresan diyari xoway
diyari bo ? m donyay

معنی: جنگل نشانه خداست و تصویری از آن دنیاست.

هم‌چنین شاعر در بیت فوق، جنگل را نماد زیبایی، حیات و نشانه‌ای از تجلی الهی در این جهان و جهان آخرت دانسته است.

- توصیه الهی به خواندن قرآن و مزایای خواندن آن: در شعر کودک و نوجوان‌گردی به ارزندگی قرآن به عنوان کتاب الهی و منبع تمام معارف و علوم پرداخته شده است.

نه زانم قورئان چاکه
قورئان خوئین لای خوا پاکه
کاتی خوئندن قورئانم
نارام ده گری رهوانم
پیمان ده آیت بخوینن
نه زانی له بهین بئینن

(همان، ۱۳۹۳: ۱۰)

? zanem qoran t ak
qoran xoyn lay xowa pak
kat xoyn den qoranem
?aram d gr r vanem
p man d t t b xoynen
n zani l b yn bynen

معنی: می دانم که قرآن خوب است و انسان قرآن خوان در نزد خدا پاک و عزیز است. هنگامی که قرآن می خوانم، روح و روانم آرامش می یابد. خداوند به ما می گوید: با خواندن قرآن، جهل و نادانی را از بین ببرید. شاعر در شعر فوق و از زبان کودک شعر با بیانی ساده اندیشه مخاطب را در خواندن و پرداختن به مفاهیم قرآنی برمی انگیزد.

- صحبت کردن حضرت سلیمان(ع) با حیوانات: یکی دیگر از اصول دین که مورد توجه شاعران کرد زبان بوده است؛ اصل نبوت و پرداختن به معرفی انبیاء الهی و ذکر معجزات آنهاست.

وتی: نهی مئرووله که
هیچ خوت دل گران مه که

زمانی ت و ده زانم

نه بیتان س آئمانم

لاده دین نهی مئرووله

نزیک نابین له و دوله

له‌شکه‌ر له‌شکه‌ر گه‌راوه
دوور که‌وته‌وه له‌و ناوه
وتیان: په‌یامبه‌ری خوا
له‌گه‌ل‌خوداوه‌ند دووا

(گشبین، ۱۳۹۳، ج: ۹ و ۱۰)

veti: ? y m roluk !
hit xot deŋgeran m k
zeman to d zanem
n bitan soŋ ymanem
la d d yn ? y m rol
nezik naby n l duŋ
l k r l k r g av
dur k wt w l w naw /
vetyan: p yamb r xowa
l g l xodav nd dova

معنی: (حضرت سلیمان گفت: ای مورچه! خودت را ناراحت مکن، من سلیمانم، پیامبر شما، زبان شما را کامل می‌فهمم. از این درّه دور شوید، چرا که لشکریان من دارند می‌آیند. پادشاه مورچه‌ها آرام آرام پایین آمد و گفت: ای پیغمبر خدا...

شعر فوق به داستان تقابل حضرت سلیمان به عنوان مقتدرترین انسان (پادشاه و پیامبر الهی) و مورچه به عنوان ضعیف‌ترین و کوچک‌ترین مخلوق خدا پرداخته، هم‌چنین معجزه آن حضرت در سخن گفتن به زبان حیوانات را مطرح نموده است. شاعر با استناد به داستان گفتگوی حضرت سلیمان (ع) و پادشاه مورچه‌ها (ادجا) که در سوره نمل آمده است، قصه‌اش را با زبان، بیان و تصاویری کودکانه روایت می‌کند. تا علاوه بر آشنایی کودکان و نوجوانان با داستان، زمینه ترغیب آنان به قرآن و داستان‌های قرآنی را نیز فراهم نماید. «حَتَّى إِذَا أَتَوْا عَلَى وَادِ النَّمْلِ قَالَتْ نَمْلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَاكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانُ وَجُنُودُهُ وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ» (سوره نمل، آیه ۱۸).

جدول ۱-۲. زیر مجموعه‌های مضامین دینی در شعر کودکان و نوجوانان کُردی

درصد	کدهای مضامین دینی - اعتقادی	جلوه‌های مضامین دینی - اعتقادی
۷۲٪	شرک و توحید، دعا و شکر، عبادت خداوند، یاد خدا، بی‌نیازی خدا، آفرینش پدیده‌ها	مضامین مربوط به خداوند
۳٪	عمل کردن به قرآن، خواندن آن	مضامین مربوط به قرآن
۰	بهشت، جهنم، زنده‌شدن انسان‌ها	مضامین مربوط به معاد
۲۵٪	انبیاء، معجزات، داستان و احادیث، پیروی، شفاعت و توسل	مضامین مربوط به پیامبران
۰	اهل بیت و امامان، داستان و احادیث، کرامات، شفاعت و توسل، وقایع خاص (عاشورا، واقعه غدیر)، ظهور حضرت مهدی (عج) و انتظار	مضامین مربوط به معصومین و ائمه اطهار

از بررسی مجموعه اشعار کودک کُردی چنین بر می‌آید که شاعران شعر کودک کُردی بیش‌ترین مفاهیم دینی را در قالب توجه به ذات اقدس الهی و سپس سیرت پیامبران به ویژه رسول مکرم اسلام (ص) و معجزات او بیان کرده‌اند. این شاعران در مرتبه بعد به قرآن و معارف دینی پرداخته‌اند.

از آنجایی که اکثریت شاعران کُردزبان شعر کودک بر مذهب اهل تسنن هستند و باتوجه به آن که موضوع امامت و عصمت ائمه، جزء اصول مذهب تسنن به شمار نمی‌رود، مضامین مرتبط با معصومین و ائمه اطهار در شعر کودک کُردی شاعران مورد مطالعه این تحقیق بسامدی ندارد. دیگر اینکه شاعران شعر کودک کُردی نیز به مانند شاعران شعر کودک فارسی به دلیل عدم تناسب موضوع معاد با میزان درک و فهم کودک به این مقوله دینی ورود نکرده‌اند.

۳. نتیجه‌گیری

ادبیات کودک و نوجوان ژانری ادبی است که مخاطبان خاص خود را دارد و به نوعی از گذشته‌های دور تا به امروز در میان اقوام و ملل مختلف وجود داشته و به کار رفته‌است. این نوع ادبی در زبان فارسی و کُردی - به ویژه در دوره معاصر - و به سبب اهمیت آن در امر آموزش و تعلیم و تربیت فراگیران گسترش روزافزونی یافته‌است. وجه تعلیمی این نوع ادبی و شرایط سنی و سطح درک مخاطبان سبب شده‌است تا کاربرد مفاهیم دینی در این

نوع ادبی از تنوع و بسامد خاصی برخوردار باشد. از مطالعه، بررسی و مطابقت مضامین دینی در ۴۰ مجموعه شعر کودک و نوجوان فارسی و ۴۰ مجموعه شعر کودک و نوجوان کردی، نتایج زیر حاصل آمد که از مهمترین یافته‌های این تحقیق به شمار می‌آیند:

- از مهمترین اشتراکات شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی در پرداختن به مضامین دینی توجه به بُعد تعلیمی و آموزشی آن می‌باشد؛ به گونه‌ای که می‌توان گفت، بیشترین مضمون مورد توجه از آن مضامین مرتبط با ذات اقدس الهی (۵/۹۴) و کمترین مربوط به مضمون معاد (۰) است. این بسامد بیانگر آنست که در شعر کودک فارسی و کردی شناساندن ذات اقدس الهی به کودکان برای شاعران دو زبان از اهمیت بیشتری برخوردار بوده‌است. همچنین شاعران شعر کودک فارسی و کردی به دلیل عدم تناسب موضوع معاد با میزان درک و فهم کودک به این مقوله دینی ورود نکرده‌اند.

- از مهم‌ترین وجوه افتراق در پرداختن به مضامین دینی در شعر کودک و نوجوان فارسی و کردی آنست که در شعر کردی بیشترین فراوانی مربوط به مفاهیم و مضامین مرتبط با ذات اقدس الهی است اما در شعر فارسی بالاترین بسامد از آن مضامین مرتبط با ائمه اطهار می‌باشد. این اختلاف بسامد ناشی از آنست که بیش‌تر شاعران کردزبان شعر کودک محل رجوع این تحقیق بر مذهب اهل تسنن بوده و با توجه به آن که موضوع امامت و عصمت ائمه، جزء اصول مذهب تسنن به‌شمار نمی‌رود، مضامین مرتبط با معصومین و ائمه اطهار در شعر کودک کردی این شاعران بسامدی ندارد. بر همین اساس است که فراوانی مفاهیم مربوط به پیامبران در شعر کودک و نوجوان کردی سه برابر بسامد آن در شعر کودک و نوجوان فارسی می‌باشد. به عبارتی شاعران کرد زبان شعر کودک به سبب نوع نگاه مذهبی بیش‌تر همت خود را صرف پرداختن به مضامین مربوط به ذات اقدس الهی و پیامبران نموده‌اند.

- در خصوص بررسی بسامد مضامین دینی نیز باید گفت، در شعر کودک و نوجوان فارسی مضامین و مفاهیم مربوط به معصومین و ائمه اطهار با (۶۵ درصد) بیش‌ترین بسامد را دارا می‌باشد و مضامین مرتبط با خداوند (۲۲/۵ درصد)، پیامبران (۸/۵ درصد) و قرآن (۴ درصد) در مراتب بعدی قرار دارند. همچنین باید گفت، در

شعر کودک و نوجوان گُردی بیشترین فراوانی مربوط به مفاهیم و مضامین مرتبط با ذات اقدس الهی با (۷۲ درصد) می‌باشد و مضامین مربوط به پیامبران (۲۵ درصد) و قرآن (۳ درصد) در مرتبه‌های دوم و سوم قرار دارند.

کتاب‌نامه

کتاب‌ها

- قرآن کریم، ترجمه مهدی الهی قمشه‌ای، تهران: پیری.
- ابراهیمی، جعفر (۱۳۷۱). کلاغ تشنه، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- ابراهیمی، جعفر (۱۳۷۴). پروانه در باران، تهران: زلال.
- ابراهیمی، جعفر (۱۳۹۲). می‌نویسم ابر، باران می‌شوم، تهران: امیرکبیر، کتاب‌های شکوفه.
- ابراهیمی، مظهر (۱۳۹۳). که‌وی سه‌رشاخ، مریشکی ناو باخ (کبک کوهستان، مرغ باغ). سندج: علمی کالج.
- احترامی، منوچهر (۱۳۶۵). خرس و کوزه عسل، تهران: کتاب‌های لاک‌پشت.
- احترامی، منوچهر (۱۳۶۹). دزده و مرغ فلفلی، چاپ چهارم، تهران: گزارش.
- احترامی، منوچهر (۱۳۸۰). گربه من نازنازیه، چاپ بیست و هفتم، تهران: گزارش.
- احترامی، منوچهر (۱۳۸۱). حسنی ما یه بره داشت، چاپ دوم، تهران: گزارش.
- احترامی، منوچهر (۱۳۹۴). حسنی نگو یه دسته گل، تهران: گزارش.
- احمدی، عثمان (۱۳۹۷). وه‌زه‌کان و مانگه‌کانی سال (فصل‌ها و ماه‌های سال)، بوکان: آفرینش ادب.
- باباجانی، علی (۱۳۹۴). بَیَل، تهران: امیرکبیر، کتاب‌های شکوفه.
- بلده، کیومرث (۱۳۸۸). رووی. الف، اسلام آباد غرب: ناشر مولف.
- بلده، کیومرث (۱۳۸۸). قلا. ب، اسلام آباد غرب: ناشر مولف.
- پورنامداریان، تقی (۱۳۷۵). رمز و داستان‌های رمزی در ادب فارسی. تهران: علمی فرهنگی.
- تمیمی، مریم (۱۳۹۶). منال ۳ (کودک ۳). مجموعه اشعار شاعران برگزیده جشنواره شعر کودک کردی منال ایلام: باشور.
- ثابت قدم، عباس (۱۳۹۱). شوانی دروزن (چوپان دروغگو)، سندج: علمی کالج.
- جمالی عالم، فائزه (۱۳۷۶). روز چهاردهم، تهران: نشر آثار امام خمینی (ره).
- جمشیدی، داوود (۱۳۹۶). حیوانات در قرآن، قزوین: پروانه سفید.

بررسی تطبیقی مضامین دینی در شعر ... (علی‌رضا شوهانی و دیگران) ۲۳۵

- خورانی، میثم (۱۳۹۳). نه‌ورو خوهر (ابر و خورشید). الف. سنندج. علمی کالج.
- خورانی، میثم (۱۳۹۳). کوورپه (کودک). ب. سنندج. علمی کالج.
- خورانی، میثم (۱۳۹۶). میوشلی میوشان (نوعی بازی کودکانه)، ایلام: ناشر مولف.
- خیبری، اکرم (۱۳۹۱). بانوی آسمان، چ دوم، مشهد: همیاران جوان.
- داوری، زهرا (۱۳۹۳). یک قاچ هندوانه. تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- دولت آبادی، پروین (۱۳۹۶). مرغ سرخ پاکوتاه، چاپ سوم، تهران: موسسه پژوهش تاریخ ادبیات کودکان.
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۶۸). صددانه یاقوت، تهران: محراب قلم.
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۹۴). خوشگل و نازه دخترم، الف، تهران: آبرنگ.
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۹۴). زورش زیاده پسر، ب، تهران: آبرنگ.
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۹۵). قصه ابر و باران، تهران: سوره مهر.
- رحماندوست، مصطفی (۱۳۹۶). پنج تا انگشت بودند که... چاپ ۸، تهران: پیدایش.
- رسول‌نیا، محمد (۱۳۹۳). میوانی نه‌ستیرکان، الف، سنندج: علمی کالج.
- رسول‌نیا، محمد (۱۳۹۳). دنیای منالان، ب، سنندج: علمی کالج.
- ستاوند، زهرا (۱۳۹۴). که‌ر نه‌زان (الاغ نادان)، الف، ارومیه: ناشر مولف.
- ستاوند، زهرا (۱۳۹۴). پیلان (مکر)، ب، ارومیه: ناشر مولف.
- سعیدی، لیلا (۱۳۹۶). پشی سیه (گره سیاه)، ایلام، ناشر مولف.
- سلاجقه، پروین (۱۳۸۷). از این باغ شرقی. چاپ دوم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوانان.
- سنایی غزنوی، مجدود ابن آدم (۱۳۷۴). حدیقه‌الحقیقه و شریعه‌الطریقه، مصحح محمدتقی مدرس‌رضوی، چاپ هشتم، تهران: دانشگاه تهران.
- شاملو، احمد (۱۳۶۴). خروس زری، پیرهن پری، چاپ دوم، تهران: سازمان انتشاراتی و فرهنگی ابتکار.
- شاملو، احمد (۱۳۹۲). بارون، تهران: نگاه.
- شاهمردی راد، مولود (۱۳۹۷). چوپان دروغگو. ج ۲. تهران: آینه.
- شعبان نژاد، افسانه (۱۳۹۱). سایه‌های مهربان، چاپ سوم، تهران: محراب قلم.
- صادقیان، آذر (۱۳۹۶). حرف هفتم: ج. الف، اصفهان: نوشته.
- صادقیان، آذر (۱۳۹۶). حرف هفتم: ج. ب، اصفهان: نوشته.

- صالحی، لولاو (۱۳۹۶). هیرو، ماسی و پشیله (هیرو، ماهی و گربه). سندج: آمیار.
- صدرالحفاظی، مهدی (۱۳۹۳). باباجون مهدی (عج)، تهران: تیمورزاده.
- صفریگی، جلیل (۱۳۹۷). دبستان ترانه. ایلام: زانا.
- عبدی، بهمن (۱۳۷۰). بچه‌ها بهار میاد، تهران: مطبوعاتی صدف.
- عبدی، حسین (۱۳۷۶). روز چهاردهم، تهران: نشر آثار امام خمینی (ره).
- علوی فرد، یحیی (۱۳۹۱). شهر پرنده‌ها، تهران: موسسه انتشارات کتاب نشر.
- عثمان، کژال (۱۳۹۳). جیهانی گیانداران (جهان جانوران)، الف، سندج: علمی کالج.
- عثمان، کژال (۱۳۹۳). دنیای میوه‌کان (دنیای میوه‌ها)، ب، سندج: علمی کالج.
- فتاحی، زهرا (۱۳۹۵). بادوان (بادبادک)، کرمانشاه: ناشر مولف.
- فولادی، علیرضا (۱۳۸۹). زیان عرفان. چاپ سوم، تهران: سخن.
- قزل ایاغ‌ثریا (۱۳۹۷). ادبیات کودکان و نوجوانان و فرهنگ ترویج. تهران: سمت.
- کارخواهی، مجتبی (۱۳۹۸). مه‌لیوچگ زرده (گنجشک زرده)، ایلام: باشور.
- کرمی، حمزه (۱۳۹۲). منال ۲ «کودک ۲». مجموعه اشعار شاعران برگزیده جشنواره شعر کودک کردی منال، ایلام: باشور.
- کشاورز، ناصر (۱۳۹۳). مثل به بلبل کوچولو، تهران: پیدایش.
- کشاورز، ناصر (۱۳۹۵). کی بود؟ کی بود؟ مداد بود، چاپ سوم، مشهد: به‌نشر.
- گردیگلانی، امین (۱۳۹۳). خورو لاولاو (خورشید و لولاولو)، تهران: کوله پستی.
- گشبین، مرسوم (۱۳۹۳). نسپی نازا (اسب سرحال)، الف، سندج: علمی کالج.
- گشبین، مرسوم (۱۳۹۳). هه‌نگ و هه‌نگوین (زنبور عسل و عسل)، ب، سندج: تافگه.
- گشبین، مرسوم (۱۳۹۳). میرووله و سلیمان (مورچه و سلیمان)، ج، سندج: تافگه.
- ماهوتی، مهری (۱۳۹۲). من جوجه شدم، چاپ دوم، مشهد: کتاب‌های پروانه.
- ماهوتی، مهری (۱۳۹۳). کفش‌های جیک جیکی، تهران: پیدایش.
- محمدی، احمد (۱۳۹۳). باوه ژیره (بابای دانا)، سندج: زانست.
- محمدی، مجید (۱۳۹۳). ریوی تهوبه کار «رویه توبه کار»، سندج: ریبین.
- محمدی، مجید (۱۳۹۳). کوتری ئه‌وین‌دار (کبوتر عاشق)، ب، سندج: ریبین.
- محمدی، مجید (۱۳۹۳). سونه و راوچی (مرغابی و شکارچی)، ج، سندج: علمی کالج.
- محمدیان، علیرضا (۱۳۷۹). ماسی خانم (ماهی خانم)، سندج: ناشر مولف.

بررسی تطبیقی مضامین دینی در شعر ... (علی‌رضا شوهانی و دیگران) ۲۳۷

مرادی نصاری، محمد (۱۳۹۲). منال (کودک ۱)، مجموعه اشعار شاعران برگزیده جشنواره شعر کودک کردی منال، ایلام: باشور.

مرادی نصاری، محمد (۱۳۹۴). هه‌ی زافران، هه‌ی زیره (هی زعفران، هی زیره)، ایلام: نشر باشور. مزینانی، محمدکاظم (۱۳۸۷). اسب چموش، تهران: قدیانی، کتاب‌های بنفشه.

مزینانی، محمدکاظم (۱۳۹۸). قصه‌های منظوم از ۱۴ معصوم، تهران: قدیانی، کتاب‌های بنفشه.

مزینانی، محمد کاظم (۱۳۸۸). صندلی‌ها خسته‌اند، چاپ سوم، تهران: وزارت آموزش و پرورش. موسسه فرهنگ منادی تربیت.

مشرف زاده‌ی تهرانی، محمود (۱۳۹۶). قصه طوقی، چاپ دوم، تهران: کانون پرورش فکری کودکان و نوجوان.

موزونی، رضا (۱۳۸۳). میمگه جاروبرقی (خاله جاروبرقی)، کرمانشاه: ناشر مولف.

موزونی، رضا (۱۳۸۹). تاتی، کرمانشاه: باغ نی.

مهاجرانی، محمد (۱۳۹۶). پرچم زیبای ایران، قم: بهار دل‌ها.

مهربان، آرش (۱۳۹۳). سموره (سنجاب)، سنج: علمی کالج.

میر احمدی، فریدون (۱۳۹۳). شاری یاری، سنج: علمی کالج.

میر احمدی، فریدون (۱۳۹۶). مش مش، الف، سقز: گوتار.

میر احمدی، فریدون (۱۳۹۶). جیک جیک چوله‌که (جیک جیک گنجشکک)، ب، سقز: گوتار.

نوروزی، نسیم (۱۳۹۵). ترانه بلوط، تهران: امیرکبیر، کتاب‌های شکوفه.

نیما یوشیج (۱۳۶۸). درباره شعر و شاعری، به کوشش سیروس طاهباز. تهران: دفترهای زمانه.

وزیری، لیلا (۱۳۹۲). منال (کودک ۱)، مجموعه اشعار شاعران برگزیده جشنواره شعر کودک کردی منال، ایلام: باشور.

ویسی، جمشید (۱۳۹۳). باخچه منالان (باغچه‌ی کودکان)، کرمانشاه: ماه و آفتاب.

هاشمی، سعید (۱۳۸۴). صبح و بوی نان، مشهد: شرکت به نشر.

مقالات

اسپره‌م، داوود و مینویله‌ور (۱۳۹۵). «نگاهی تطبیقی به داستان کودک در ایران و غرب (گروه سنی ب و ج) با تأکید بر مولفه‌های تعلیم و تربیت»، پژوهش‌های تطبیقی زبان و ادبیات ملل، دوره ۲، شماره ۶.

ایمان، محمدتقی و محمودرضا نوشادی (۱۳۹۰). «تحلیل محتوای کیفی»، پژوهش، سال ۳، شماره ۲.

- جلالی، مریم (۱۳۹۴). «قالب، زبان و مضمون شعری در ادبیات کودک کشور ایران و الجزایر»، پژوهشنامه نقد ادب عربی، بهار و تابستان ۱۳۹۴، شماره ۱۰.
- غنی پورملکشاه، احمد و دیگران (۱۳۹۱). «نوستالوژی آینده‌گرا در اشعار سلمان هراتی»، دوفصلنامه مطالعات ادبی متون اسلامی، دوره ۱، شماره ۱.
- قائم‌دوست، پونه و مسعود سلامی (۱۳۹۵). «سیری در ادبیات تعلیمی کودکان ایران و برخی شباهت‌ها و تفاوت‌های آن با آلمان»، ادبیات تطبیقی دانشگاه آزاد اسلامی، دوره ۱۰، شماره ۳۷.
- گلدی گلشاهی، طواق (۱۴۰۰). تحلیل مفهوم خدانشناسی در داستان‌های کلر ژوبرت با تأکید بر آموزش مفاهیم دینی به کودکان»، تفکر و کودک، دوره ۱۲، شماره ۲.
- محمدی، مهدی و ایمان مطهری‌نیا (۱۳۹۸). «بررسی و تحلیل موضوعات و مفاهیم دینی کتاب‌های شعر کودکان و نوجوانان در بین سال‌های ۱۳۹۰ الی ۱۳۹۳»، علوم ادبی، بهار و تابستان ۱۳۹۸، شماره ۱۵.
- مقدس، ابوالحسن و زهرا بهشتی (۱۳۹۱). «بررسی شعر عاشورایی در دو ادب فارسی و عربی با تکیه بر شعر شهریار و جواهری»، ادبیات پایداری، سال چهارم، شماره ۷.

